

Handschriftproblemen in groep 3

Leren lezen en schrijven gaat niet goed samen

Het leren schrijven is niet voor alle kinderen een feest. De koppeling 'leren lezen en schrijven' blijkt voor veel kinderen in groep 3 een stap te ver en levert problemen op bij hun handschriftontwikkeling.

Marjolein van Buuren is docent Handschriftontwikkeling aan de Hogeschool Utrecht – Instituut Theo Thijssen en is een van de auteurs van de methode *Schrift*

Vanaf de eerste schoolweek leren de kinderen in groep 3 lezen. Wanneer het leren schrijven hieraan gekoppeld wordt, moeten kinderen vanaf het begin van groep 3 letters schrijven. Veel kinderen blijken daar dan echter nog niet aan toe te zijn. In de twee voorbeelden hieronder is te zien hoe moeilijk het voor sommige kinderen in groep 3 is om een schrijfroute goed te onthouden en om letterdelen in de juiste zone te plaatsen.

Deze jongen heeft geprobeerd de letter k net zo te schrijven als de leerkracht heeft voor gedaan. Hij weet echter niet meer hoe hij na de lus verder moet. Hij begrijpt de schrijfroute niet en schrijft de letter met drie losse streken: eerst de lus met onderaan een haakje, dan een klein lusje en dan nog een haakje.

Dit meisje plaatst de letters d, p, f en t niet in de juiste zone en ze heeft moeite met het afleggen van de juiste schrijfroute bij de tweeklank aa.

Deze voorbeelden illustreren dat sommige kinderen in groep 3 moeite hebben met goed leren schrijven. In dit artikel wordt op basis van

onderzoek, literatuur en ervaring van leerkrachten beschreven wat de gevolgen kunnen zijn van handschriftproblemen, tegen welke moeilijkheden kinderen aanlopen wanneer zij in groep 3 tegelijk moeten leren lezen en schrijven en hoe deze moeilijkheden te voorkomen zijn.

Schrijfroute onthouden

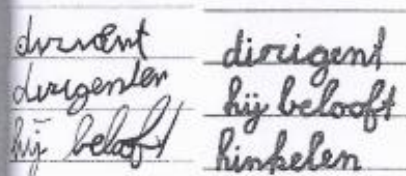
Het spiegelen van letters, het loslaten tijdens het schrijven van een letter en de verkeerde kant op draaien gebeurt bij veel kinderen aan het begin van groep 3. Dit komt in gesprekken met leerkrachten van groep 3 naar voren en blijkt tevens uit een onderzoek door tweedejaars studenten van de ALPO (Academische Lerarenopleiding Primair Onderwijs) van Universiteit en Hogeschool Utrecht. In het onderzoek nemen studenten tijdens hun stage in groep 3 bij tien kinderen op twee momenten een 'schrijfrijsheidstoets' af (uit de schrijfmethode *Schrift*). Bij een van de onderdelen van deze toets doet de student een schrijfroute voor, zoals te zien is figuur 1 (zie in de kantlijn op de pagina hiernaast). Het kind moet daarna de route hetzelfde na maken (figuur 2, 3 en 4).

Deze schrijfrijsheidstoets is bij 582 kinderen afgenomen. Bij het eerste toetsmoment in september kan 54% de route niet goed namaken. Het tweede toetsmoment is vier maanden later in januari. Er zijn dan aanzienlijk meer kinderen die de route goed kunnen volgen; 17% heeft hier dan nog moeite mee.

In deze gegevens blijkt dat een groot gedeelte van de kinderen in januari een schrijfroute kan maken, maar dat meer dan de helft van de kinderen aan het begin van groep 3 dit nog niet beheerst en dus meer tijd nodig heeft om zich te ontwikkelen. Zij draaien de verkeerde kant op (figuur 3) of laten los en plakken de onderdelen aan elkaar (figuur 4). Hoewel veel kinderen aan het begin van groep 3 moeite hebben met de schrijfroute, wordt op veel scholen toch gestart met het leren schrijven van letters, met diverse problemen tot gevolg.

Is een slecht leesbaar handschrift?

Kinderen die letters leren schrijven, waarvan de schrijfroute niet doorzien, zullen schrijven niet als prettig ervaren. Onzekerheid, verwarring en frustratie door onbegrepen schrijfroutes zal tot aversie tegen schrijftaken leiden. Met als gevolg dat de kwaliteit van het geschreven werk nog slechter wordt. Juist de motivatie is zo belangrijk voor het handschrift. Naast vaardigheden zijn beleving en attitudes van het grootste belang (Jolles, 2010). Wie aandacht besteedt aan zijn schrijfwerk, schrijft veel beter!

Wat welk handschrift geeft je de voorkeur?

Tijdens een schooldag wordt er veel geschreven en de hoeveelheid schrijfwerk neemt van groep 3 naar groep 8 gestaag toe. Een kind met handschriftproblemen in groep 3 zal hier per leerjaar meer hinder van ondervinden. Voornamelijk zorgt een slecht leesbaar handschrift voor een lager verwachtingspatroon van de leerkracht. We zijn het ons vaak niet bewust, maar het handschrift beïnvloedt ons beeld van de intelligentie en mogelijkheden van het kind. De leerkracht zal bij slecht leesbaar werk eerder een mindere prestatie verwachten dan bij makkelijk leesbaar werk. In diverse onderzoeken (o.a. Klein en Taub, 2005) is aangetoond dat slecht leesbaar

werk met een lager cijfer wordt beoordeeld dan goed leesbaar werk, terwijl de inhoud hetzelfde is.

Kortom, handschriftproblemen overschaduwden de mogelijkheden van het kind en dit kan een negatief effect hebben op de resultaten bij andere vakken.

Moelijkheden

Het tegelijk aanbieden van het leren lezen en schrijven kan bijdragen aan het ontstaan van handschriftproblemen. Hieronder worden drie moeilijkheden beschreven die kinderen in groep 3 ervaren bij de koppeling 'leren lezen en schrijven'.

Werkgeheugen

Ten eerste kan het werkgeheugen niet te veel tegelijk aan. Het leren van een nieuwe letter vraagt veel van het werkgeheugen van het kind. Het kind moet enerzijds tijdens het leren lezen de tekens visueel herkennen, aan deze tekens klanken koppelen en dit in de juiste volgorde plaatsen om een woord te kunnen lezen. Anderzijds moet hij van de schrijffletter onthouden hoe de letter eruit ziet, waar de letter begint, welke route afgelegd moet worden (naar links, rechts, onder of boven – loslaten of in één beweging) en waar de letter tussen de lijnaturaal geplaatst moet worden. Deze twee zeer complexe processen tegelijk aanbieden kan tot overbelasting van het werkgeheugen leiden. In de Cognitive Load Theorie (Sweller, 1998) staat beschreven dat een grote hoeveelheid informatie die tegelijkertijd door het werkgeheugen verwerkt moet worden, meer druk op het werkgeheugen geeft en tot cognitieve overbelasting kan leiden. Sweller stelt dat mensen in staat zijn om optimaal te leren wanneer de druk op het werkgeheugen tot een minimum wordt beperkt. Op deze wijze kunnen de veranderingen in het lange termijngeheugen op een gemakkelijkere manier verlopen.

Eerst leren lezen en pas een aantal maanden later leren schrijven, geeft minder druk op het werkgeheugen. Berninger, et al. (2006) stelden in dit verband vast dat kinderen meer profiteren van een intensieve training in het lezen zonder het handschrift erbij te betrekken. Vooral risicokinderen hebben meer aan

Human Touch Photography

figuur 1: voorbeeld route: 3x letter o verbonden aan elkaar.

figuur 2: goed nagemaakte route, met juiste draairichtingen.

figuur 3: verkeerde route met doordraaien.

figuur 4: verkeerde route met loslaten. Het kind heeft eerst een lijn getrokken waarna de letters o er los onder worden gemaakt.

het afzonderlijk aanbieden van het lezen en het leren schrijven, zodat aangesloten kan worden bij hun ontwikkeling.

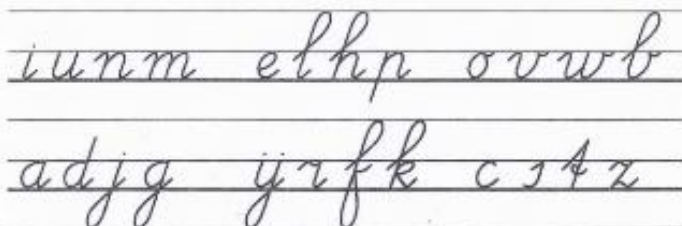
Lettervolgorde

Een ander nadeel van de koppeling leren lezen en schrijven is de lettervolgorde die men aanhoudt voor het leren lezen. Deze lettervolgorde is voor het leren schrijven geen logische volgorde. Bij de illustratie hieronder is te zien dat door de koppeling met een leesmethode geen opbouw in moeilijkheidsgraad bij de schrijftervolgorde wordt aangehouden. Bijvoorbeeld de tweede letter die de kinderen leren schrijven, is de letter m. De letter n is veel eenvoudiger, maar die leren ze pas als achtste letter.

Als het schrijfonderwijs echter enkele maanden later start dan het leesonderwijs, kunnen de schrijffletters met vormovereenkomsten achter elkaar worden aangeboden. Zo kan er voortgebouwd worden op reeds aanwezige kennis. Eerst leren lezen en pas een aantal maanden later leren schrijven, maakt het mogelijk om de schrijffletters oplopend in moeilijkheidsgraad aan te bieden.

kern 1	kern 2	kern 3
i m z v s p	i n l oo aa	d oe ee l y z
kern 4	kern 5	kern 6
h e w o a u	ou j ie l ou uu g	ui au f oi

Een schrijfflettervolgorde van het leren schrijven bij koppeling leren lezen en schrijven

Een schrijfflettervolgorde bij een uitgestelde start van het schrijfonderwijs

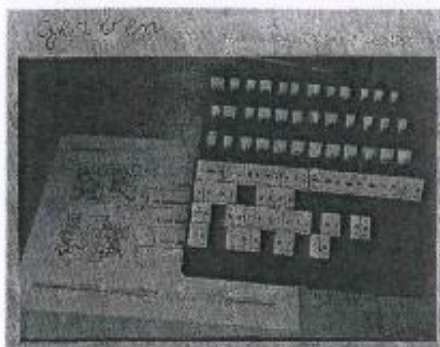
Individuele verschillen

Tot slot zorgen individuele verschillen ervoor dat het ene kind in groep 3 de letters prima kan naschrijven en dat het ander kind hier nog niet aan toe is. Deze individuele verschillen ontstaan door het leeftijdsverschil tussen de kinderen en door een verschillend tempo in de cognitieve ontwikkeling. De cognitieve ontwikkeling is namelijk van grote invloed op de

handschriftontwikkeling; het waarnemen, onthouden en kunnen uitvoeren van de schrijffouten is immers een vaardigheid van de hersenen. Sitskoorn (2006) stelt in dit verband: 'Schrijven ontwikkelt zich over het algemeen pas zo rond het zesde, zevende jaar. (...) Gezien de ontwikkelingen die nodig zijn om te leren schrijven heeft het weinig zin om een kind hier al voor het zesde levensjaar in te onderwijzen.' De leeftijd aan het begin van groep 3 varieert van vijf jaar en acht maanden tot zeven jaar. Het leeftijdsverschil tussen een late en een vroege leerling kan dus meer dan een jaar zijn. Daarnaast blijkt de hersenontwikkeling per kind in een ander tempo te verlopen. Hierdoor kunnen ook nog eens flinke verschillen ontstaan tussen kinderen met ongeveer dezelfde leeftijd. Jolles (2010) wijst erop dat er 'individuele trajecten in de cognitieve ontwikkeling' zijn. Er zijn kinderen die jaren voorlopen in de informatieverwerking die nodig is voor lezen en andere in de voorwaarden voor rekenen. Dit is de basis van individuele verschillen die je in een klas ziet, terwijl ze geen indicator zijn voor 'dit kind is traag, dus het heeft een stoornis'. Uit deze twee gegevens valt af te leiden dat jonge kinderen en kinderen die zich iets traager ontwikkelen begin groep 3 vaak nog niet toe zijn aan het leren schrijven.

Zonder handschrift toch teksten maken

Het leren lezen en schrijven wordt momenteel voornamelijk gekoppeld, omdat het zelf maken van tekst het leesproces ondersteunt. Teksten hoeven echter niet met de hand geschreven te worden. Kinderen kunnen teksten maken met (magnetische) letterdozen, computers of stempels.

De leerkrachten van groep 3 van basisschool de Egelantier te Almere hangen uitgegrote foto's van het gemaakte leerlingwerk op, zodat ouders het werk kunnen bekijken

Leesmethoden gaan er vaak ook vanuit dat de kinderen direct kunnen schrijven. In hun werkschriften staan oefeningen, waarbij letters geschreven moeten worden. Als kinderen nog niet hebben leren schrijven is een andere werkwijze nodig.

In groep 3 van **basisschool Hoffenne te Noordwijk** start Imke Dobbings pas na de kerstvakantie met het leren schrijven van de letters. Tot de kerstvakantie zijn de kinderen intensief bezig met het leren lezen. In de werkschriften van de leesmethode werkt zij als volgt: 'In de schriften van *Veilig Leren Lezen* laten we het schrijfwerk veelal zitten. De laatste toetsen van kern zes doen we met de magnetische letterdoos. We leggen de toetsen dan in de letterdoos en laten de letters erop leggen, dan kun je het ook nog kopiëren.'

Ontkoppeling van het leren lezen en het leren schrijven betekent voor de leerkracht een andere werkwijze en soms creatief omgaan met het werken in de werkschriften.

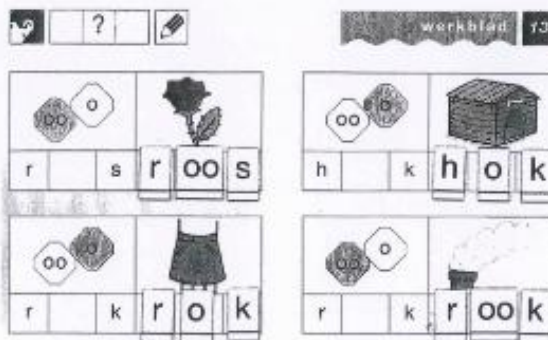
Werkwijze Scandinavië

Ontkoppeling van het leren lezen en schrijven boekt inmiddels al goede resultaten op scholen in Scandinavië. Op diverse scholen in Noorwegen, Denemarken, Estland en Finland wordt het handschriftonderwijs uitgesteld tot groep 4. De kinderen leren daar vanaf zes jaar hun eigen verhalen produceren met de computer. Het indrukken van een toets is zo veel eenvoudiger dan het schrijven van deze letter dat de kwaliteit van de teksten aanzienlijk beter is als kinderen leren stellen met behulp van de computer in plaats van met de hand. Daarnaast leren de achtjarige kinderen in korte tijd alle letters schrijven én met een goede kwaliteit.

Ontkoppeling 'leren lezen en schrijven'

Alles overziend pleit ik voor een ontkoppeling van het leren lezen en schrijven. Eerst leren lezen en pas een aantal maanden later leren schrijven:

- kan overbelasting van het werkgeheugen voorkomen;
- maakt het mogelijk om de schrijfleiders optimaal aan te bieden in een volgorde die oploopt in moeilijkheidsgraad;

- geeft meer kinderen de ruimte om zich cognitief te ontwikkelen en daardoor toe te zijn aan het leren schrijven;
- zal bij veel kinderen fouten in de schrijffouten of bij de plaatsing van de letterzones voorkomen.

Leestoets gemaakt met magnetische letterdoos

Samenvatting

Aan het begin van groep 3 kan wel gestart worden met het leren lezen, maar het leren schrijven start dan pas na een aantal maanden, bijvoorbeeld na de kerstvakantie. Alle handschriftproblemen zijn daarmee niet te voorkomen, maar een latere start met het leren schrijven schept betere voorwaarden om het handschrift goed te kunnen ontwikkelen. Als kinderen niet overvraagd worden, maar passend bij hun mogelijkheden uitgedaagd worden om te gaan schrijven, zal de motivatie en het resultaat veel beter zijn.

LITERA
TUUR!

- Berninger, V.W. et al. (2006). Tier 1 and tier 2 early intervention for handwriting and composing. *Journal of School Psychology, 44* (1), 3-30.
- Klein, J., & Taub, D. (2005). The effect of variations in handwriting and print on evaluation of student essays. *Assessing Writing, 10* (2), 134-148.
- Sitskoom, M. (2006). *Het maakbare brein. Gebruik je hersens en word wie je wilt zijn*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Jolles, J. (2010). *Ellis en het verbeinen. Over hersenen, gedrag & educatie*. Amsterdam: Neurpsych Publishers.
- Sweller, J. et al. (1998). Cognitive Architecture and Instructional Design. *Educational Psychology Review, 10*, (3), 255-296.
- Informatie Scandinavië: <http://ans.hsh.no/home/alt/tekstskaping/engartkkler.htm>